

zoek naar de omroep als mentaal-culturele factor in onze samenleving. Dit aspect is vooral boeiend in controversiële tijden, in de beginperiode van de KRO, toen binnen de katholieke kring een richtingstrijd over de functie van het nieuwe communicatiemedium werd uitgevochten, maar het blijft de gemoederen bezighouden, vlak na de oorlog en in de jaren zestig en zeventig.

Kon men steeds verenigd blijven onder de spreuk die de KRO zich indertijd eigen maakte en die thans nog de ontvangsthal van haar studio siert ('est nobis colluctatio contra spiritualia nequitiae in caelestibus'; onze strijd is tegen de boze geesten in de lucht — uit de Efesiërsbrief van Sint Paulus), ook in onze dagen wordt op het terrein van de programma's een niet aflatende strijd gevoerd, nu tegen de meer moderne geesten in de lucht of, beter gezegd, tegen het spookbeeld van de commerciële omroep en de internationale satelliettelevisie. Er ligt in Hilversum, maar zeker ook elders, genoeg materiaal om systematisch een begin te kunnen maken met het onderzoek naar de cultuurhistorische betekenis van omroepprogramma's in onze samenleving. In dit opzicht zou vanuit het Nederlands Omroepmuseum baanbrekend werk verricht kunnen worden.

J. H. J. van den Heuvel

G. Teitler, *De Indische defensie en de bezuinigingen* (Bijdragen van de sectie militaire geschiedenis XVI; Den Haag: Sectie militaire geschiedenis van de landmachtstaf, 1985, 116 blz., f27,50, ISBN 90 70677 15 6).

De marines historicus G. Teitler heeft in een aantal publikaties het defensiebeleid betreffende Nederlands-Indië in de periode 1900 tot 1941 beschreven. In eerdere werken richtte hij zich vooral op de evolutie van het militair-strategisch denken. De crisisjaren 1930 tot 1935, de periode waarop Teitler zich in dit boekje concentreert, brachten in dit opzicht geen nieuws. De politieke leiders en hun militaire adviseurs hielden zich vooral bezig met de financiële aspecten van 's Rijks verdediging. De auteur gaat in deze publikatie dan ook niet zozeer in op de vraag hoe deze gezagsdragers Indië dachten te beschermen, maar besteedt vooral aandacht aan de vraag hoe en hoeveel deze autoriteiten op de Indische defensie meenden te kunnen bezuinigen.

Teitler neemt eerst de bezuinigingen op het koloniale leger onder de loep. Tussen 1930 en 1935 moest op het legerbudget 28 miljoen (ruim 40%) worden beknipt. De doeltreffendste manier om die besparing tot stand te brengen was het afstoten van de in 1927 in de 'defensiegrondslagen' vastgestelde secundaire militaire taak van het KNIL: de opdracht om neutraliteitsschendingen op Java of bij de oliehavens op Borneo te pareren. Het KNIL zou dan alleen zijn primaire, politionele taak, het bewaren van de interne rust en orde, behouden en zelfs op die taak kon wellicht worden bezuinig door het KNIL in te krimpen en het politieapparaat uit te breiden.

Teitler concludeert dat gouverneur-generaal B. C. de Jonge in het besluitvormingsproces dienaangaande geneigd was vraagstukken door te spelen naar het opperbestuur in Den Haag of terug te verwijzen naar de betrokken ambtena(a)r(en), met name de Indische legercommandant. Mits laatstgenoemde autoriteit maar aan de gestelde bezuinigingsopdracht voldeed, werd hem veel vrijheid gelaten het defensiebeleid naar eigen inzicht te bepalen. De legercommandant was er veel aan gelegen de militaire taak voor het KNIL te behouden.

Door personeel in te ruilen voor materieel en tevens de salarissen te verlagen, kon volgens hem voldoende worden besnoeid op het legerbudget, zonder dat het KNIL zijn neutraliteitstaak behoefde af te stoten. De gouverneur-generaal en het opperbestuur waren bereid het advies van de legercommandant te volgen, niet omdat zij persé de dubbelfunctie van het KNIL wilden handhaven, maar omdat het streefbedrag kon worden uitgespaard.

Terwijl de legercommandant de aanval op de neutraliteitstaak van het KNIL trachtte af te slaan, moest hij zich ook verweren tegen pogingen van politie- en bestuurszijde om een deel van de politionele taak van het KNIL door het goedkopere politiekorps te laten uitoefenen. De auteur besteedt veel aandacht aan deze controverse, die de Nederlandse opvattingen over de nationalistische beweging als potentiële bedreiging voor de *Pax Neerlandica* blootlegt. Uiteindelijk trok het multifunctionele KNIL aan het langste eind.

Vervolgens analyseert Teitler hoe op de uitgaven voor de Koninklijke Marine werd bespaard. Bij dit krijgsmachtdeel kwam de bezuinigingsdiscussie pas in 1934 op gang, toen de commissie Idenburg, na Indische protesten tegen de onevenredig grote Indische bijdrage aan de 'staatste' marine, voorstelde om de vloot in te krimpen en deze grotendeels door het moederland te laten financieren, maar dan ook de zeggenschap van de Indische regering over het maritieme beleid dienovereenkomstig te beperken. De voorgestelde vlootinkrimping leidde tot een felle botsing tussen de ministers van koloniën en defensie. De vraag was of Nederland kon volstaan met een harmonisch opgebouwde maar kleinere vloot dan in de defensiegrondslagen van 1927 was voorzien of dat de neutraliteit van het Koninkrijk beter en goedkoper kon worden beschermd met een duikbootvloot en een versterkt luchtwapen. De discussies over de merites van een duikbootvloot en het luchtwapen gaven nieuw voedsel aan de traditionele rivaliteit tussen KNIL en marine. De uit de bezuinigingsvoorstellen voortvloeiende vragen resulteerden zo, tezamen met het kerende internationale tij, in een heroverweging van de militair-strategische denkbeelden die in 1927 waren neergelegd in de defensiegrondslagen.

Opnieuw heeft Teitler een schat aan gegevens opgegraven uit de koloniale en defensiearchieven. Wat echter ontbreekt is een synthetiserende slotbeschouwing over de rol van de verschillende gezagsdragers in het besluitvormingsproces betreffende deze defensieaangelegenheden, de relatie tussen leger, bestuur en marine en de effecten van het bezuinigingsstreven op Nederlands militair-strategische positie in Zuid-Oost Azië. Zijn weergave van een minutieus en zorgvuldig uitgevoerd bronnenonderzoek had daarmee aan kracht gewonnen.

P. M. H. Groen

H. van der Wee en M. Verbreyt, *Mensen maken geschiedenis. De Kredietbank en de economische opgang van Vlaanderen 1935-1985* (Tielt-Weesp: Lannoo, 1985, 358 blz., ISBN 90 209 1274 7).

Naar opbouw laten de tien hoofdstukken van deze bedrijfsgeschiedenis zich, naar mijn subjectieve oordeel, groeperen in vier globale onderdelen. Het eerste onderdeel omvat de hoofdstukken 1 en 2 en betreft de voorgeschiedenis. Deze wordt gepresenteerd in het licht van het doelbewuste streven naar een van de Waalse en Brusselse haute finance onafhankelijke Vlaamse financiële infrastructuur. Hierdoor staat dit onderdeel van het boek sterk in het